

Struktura, privređivanje i starešina porodične zadruge

(Rezultati empirijskog istraživanja)

Prof. dr Blaga Petroska

ODREĐIVANJE POJMA

Uobičajeno je (a to je i usvojeno u ovome radu), da se porodična zadruga tretira kao oblik porodične i imovinske zajednice bazirane na krvnom srodstvu, zajedničkom životu i zajedničkom imanju. Prema običajnom pravu, porodična zadruga obuhvata više generacija potomaka istoga pretka sa njihovim ženama.

Porodična zadruga je specifičan oblik velike nedeljive porodice; ona je prema Cuvillieru — zaostala još iz prvobitne zajednice, a njena osnovna karakteristika je patrilinarnost. Imajući u vidu ovu činjenicu, naša porodična zadruga je jedna od najvernijih spomenika daleke prošlosti, sačuvane do naših dana. Što se tiče samog termina *porodična zadruga*, on se relativno kratko vreme koristi u jugoslovenskoj literaturi. U narodu su inače bili uobičajeni termini »kuća«, »velika kuća« ili »zajednička porodica«.

U svom *Rječniku* iz 1818. godine, Karadžić je prvi put upotrebio termin »zadruga« da bi označio pojmove »zadružna kuća«, »kućna zadruga«. Za Karadžića porodična zadruga je oblik porodične i imovinske zajednice bazirane na krvnom srodstvu, zajedničkom životu i zajedničkom imanju (*plures familiae in eadem domo*). Bogišić¹ prvi put upotrebljava termin »zadruga« 1884. godine u delu *O obliku nazvan inokoština*, obeležavajući zadrugu kao zbir seoskih domaćinstava sastavljenih od više braće, bratanaca ili daljih rođaka sa ženama i decom (ako ih imaju). Termin zadruga je upotrebljavan u *Srpskom građanskom zakoniku* iz 1844. godine i u *Hrvatskom zakonu* iz 1889. godine. Za Mažuranića² zadruga je vrsta porodične, seoske poljoprivredne zajed-

¹ Bogišić, V.: *O obliku nazvan inokoština u seoskoj porodici kod Srba i Hrvata*, Beograd, 1884

² Prema Čubriloviću, V.: *Terminologija plemenskog društva u Crnoj Gori*, Beograd, 1959, str. 17

nice. Čubrilović³ smatra da je porodična zadruga porodična zajednica u rodovskom i ekonomskom smislu, u kojoj živi više porodica istog porekla, obično otac sa oženjenim sinovima, ili braća sa svojim porodicama. U svojoj teoretskoj raspravi o zadruzi Popović⁴ ističe da je — suprotno modernom domaćinstvu kojega sačinjava samo muž i žena sa svojom decom — zadruga porodica u kojoj žive zajedničkim životom i zajedničkim privređivanjem dva ili više rođaka po poreklu od istoga bližega pretka, eventualno sa svojim roditeljima, porodicom i usvojenim članovima. Temelj zadruge čini obično jedna generacija odrasle braće, od kojih je bar jedan u životu. Za Popovića su najizrazitije one zadruge u kojima ima dva ili više krvnih srodnika, ali oženjenih. U svom saopštenju na XII međunarodnom kongresu za sociologiju (objavljenom u nas 1936. g.), govoreći o osnovnim elementima jugoslovenske porodične zadruge, Sikar⁵ daje sociološku definiciju zadruge: »Zadruga je seoska kućna zajednica, u kojoj su izvestan broj zadrugara povezani krvnim srodstvom (muški članovi), građanskim zakonikom (žene), žive i rade zajednički na nepokretnom i nepodjeljenom imanju pod upravnom vlašću izabranog šefa«.

Bez obzira na razlike u formulaciji i opredeljenju pojma »porodična zadruga«, svi se slažu da su joj zajednički elementi: *porodična zajednica, zajednički život, zajedničko privređivanje, zajednička potrošnja, te starešina zadruge ili domaćin*. Važno obeležje porodične zadruge jest da njezini muški članovi ne napuštaju zajednicu; po pravilu sinovi i njihovi muški naslednici ostaju, dok kćerke udajom napuštaju zadrugu i gube prava u zadruzi svoga oca. Značajna karakteristika međusobnih odnosa je i hijerarhijski odnos članova zadruge. Na čelu zadruge je domaćin, starešina ili glava porodične zadruge, koji predstavlja zadrugu prema spoljašnjem svetu i prema trećim licima.

Dok se pre nekoliko decenija moglo reći da je porodična zadruga bila dominantan oblik porodičnog života u nas, sada ona predstavlja izuzetak. Čak se u našim danima može konstatovati njeno brzo nestajanje iz našeg života.

PREDMET I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

Ovim se istraživanjem (najvjerovatnije u posljednjem času) želi snimiti i proučiti način života u porodičnoj zadruzi i međusobni odnosi njezinih članova; zapravo žele se konstatovati razlozi koji je održavaju, odnosno koliko i u čemu je ona modificirana i prilagođena novim uslovima. Smatramo da se proces raspadanja porodičnih zadruga u makedonskog stanovništva nalazi u završnoj fazi, dok je u albanskog i turskog stanovništva još jaka tradicija zadržnog porodičnog života. Predmet ovoga istraživanja je porodična zadruga u redovima makedonskog pravoslavnog stanovništva.

Sadržaj celokupnog istraživanja porodičnih zadruga obuhvata sledeće teme: 1. *naselje, smeštaj*; 2. *struktura zadruge*; 3. *ekonomski položaj, imovinski odnosi*; 4. *podela rada*; 5. *odnos među polovima*; 6. *odnos među generacijama*; 7. *socijalizacija dece u zadruzi*; 8. *rukovodstvo*; 9. *odnos zadruge prema drugim društvenim ustanovama*; 10. *konflikti i sukobi u zadruzi*; 11. *odmor, razonoda i zabava*; 12. *promene u ocenjivanju i stvaranju novih vred-*

³ Isto, str. 18.

⁴ Popović, V.: *Zadruga*, Sarajevo, 1921. (Istorijska rasprava)

⁵ Sikar, E.: *Osnovni elementi jugoslovenske porodične zadruge*, Beograd, 1936.

nosti kod članova zadruge. Zadržaćemo se i na *strukturi, zajedničkom privređivanju, ulozi i položaju starešine porodične zadruge*, jer smatramo da to zaslužuje posebnu pažnju.

Date su hipoteze u radnoj i operativnoj formi, što znači da će se voditi računa o poklapanjima i odstupanjima od slike snimanja na terenu. **Osnovna hipoteza** jest da *su među konstitutivnim elementima porodične zadruge najizloženiji promeni, odnosno da se najintenzivnije mešaju elementi strukture zadruge, zajedničko privređivanje i starešina zadruge kao personifikacija domaćinstva*.

Osnovna se hipoteza može podeliti u **posebne hipoteze**: a) promene u strukturi zadruge sagledaće se najviše u tome što će se smanjiti broj njezinih članova; više neće biti porodične zadruge sa 30 i više članova, a njihova veličina stabilizovaće se uglavnom na oko 17 članova; b) na održavanje porodične zadruge velik uticaj ima način privređivanja odnosno zajedničko privređivanje, ekstenzivna poljoprivreda i stočarstvo koje traži velik broj ljudi za rad u domaćinstvu; c) promena unutarnjeg rada i promena u organizaciji života u zadruzi menja i položaj i ulogu starešine.

METODOLOŠKI PRISTUP

Osnovni se metodološki pristup bazira na empirijskom merenju promena koje nastaju u porodičnoj zadruzi pod uticajem promena u društvu. Ovaj uzročni odnos ne istražuje se u vremenskoj dimenziji nego *post factum*, odnosno nakon što je već izražen njegov uticaj. Industrijalizacija i urbanizacija makedonskog društva je izvršila i vrši ogroman uticaj na sve društvene pojave, dakle i na porodicu i na ovaj njezin specifičan oblik. To znači da će odstupanja koja će se pojaviti u odnosu na već u naučnoj literaturi utvrđene karakteristike, predstavljati stepen promena koje su u njima nastale.

Koristeći svaku priliku da bismo doznali da li negde postoji neka porodična zadruga, u zimu 1968/69. godine registrovali smo 27 porodičnih zadruga, odnosno domaćinstva kompleksnog sastava — s najmanje dve porodice iste generacije ili različitih generacija.

Budući da nam postojeći statistički podaci nisu mogli dati precizniju orijentaciju o postojanju velikih porodica, pristupili smo jednom metodu koji ima dosta dugu tradiciju u etnologiji. Sastavili smo ekipu za pronalaženje velikih porodica. Naime, određeni broj studenata Filozofskog fakulteta u Skopju podelili smo prema regionima iz kojih potiču i dali im zadatak da pronađu velike porodice. Njihov je zadatak bio: a) da razgledaju podatke mesnih kancelarija, b) da konsultuju lokalno sveštenstvo, c) da konsultuju građane — bilo u njihovim kućama bilo na pijaci ili na raznim skupovima.

Zahvaljujući ovim mnogobrojnim izvorima informisanja evidentirali smo 27 porodičnih zadruga u redovima makedonskog pravoslavnog stanovništva u sledećim opštinama: Kale, Kisela Voda, Struga, Bitolj, Kratovo, Kumanovo, Prilep, Tetovo i Gostivar (grad), odnosno u selima tih opština: Ljubanci, Kučevište, Nova Breznica, Tašmaruništa, Lukovo, Nerezi, Dobromiri, Puturis, Dolno Aglari, Stracin, Skačkovce, Staro Nagoričane, Pašino Ruvci, Bela Crkva, Obršane, Miletino i Vratnica.

Očigledno je da nam je ovakav postupak omogućio maksimum mogućih tačnih podataka o postojanju porodičnih zadruga. Međutim nije isključeno da neku porodičnu zadrugu ipak nismo obuhvatili.

TEHNIKA PRIKUPLJANJA PODATAKA

U svakoj ispitivanoj zadrugi ispunjen je anketni list prema pojedinim navedenim problemima i pitanjima koja su posebno oblikovana i prilagođena nivou shvatanja seoskog stanovništva. Međutim, ova osetljiva društvena pojava iziskuje i druge metode suptilnije nego što je anketa. Zato su rukovodilac istraživanja i svi anketari neposrednim posmatranjem prikupili značajan broj podataka. U svakom se anketnom upitniku nalazio i poseban prazan list koji je — u odnosu na svaku oblast — popunjavao sam anketar na bazi svojih utisaka. S tim u vezi ispitivači su prethodno bili pripremljeni. S veoma malim izuzecima, ovi mladi ljudi su pokazali velik entuzijazam, savesnost i odgovornost u snimanju situacija. Ova činjenica svakako doprinosi da ih u ovom specifičnom istraživanju ne možemo tretirati kao tehničke saradnike, već i kao saradnike jednog naučnog zadatka. Razume se da smo u toku samoga istraživanja bili prisiljeni pronalaziti razne postupke koji bi nam omogućili da doznamo ono što je interesantno za pojavu porodičnih zadruga.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Struktura porodičnih zadruga

Strukturu ispitanih porodičnih zadruga u odnosu na broj porodica koji ih sačinjavaju, ilustruje nam tabela 1.

Tabela 1

<i>Porodična struktura zadruge</i>	
Sa 3 porodice	3 zadruge
Sa 4 porodice	14 zadruga
Sa 5 porodice	—
Sa 6 i više porodica	10 zadruga
Ukupno:	27 zadruga

Uopšte uzeto, sve manje ima velikih porodičnih zadruga sa predstavnicima od tri i više generacija. Ukoliko i sretnemo takve zajednice, mora se konstatovati da su se smanjile, a to svakako predstavlja jedan oblik prilagođavanja novim uslovima i odnosima. Prema broju članova u zadrugi, može se konstatovati da nema više zadruga sa 40, 50, 60 ili više članova, kao što je bio slučaj između dva svetska rata. Na primer, Filipović je u *Glasniku Skopskog naučnog društva* 1930. godine naveo da u okolini Skopja postoje porodične zadruge Ćurkovaca sa 66 članova i Pometkovaca sa 53 članova.

Prema generacijskom sastavu, ispitane porodične zadruge su uglavnom trogeneracijske, što nam predočuje i tabela 2.

Tabela 2

<i>Generacijski sastav zadruge</i>	
Sa 3 generacije	23 zadruga
Sa 4 generacije	4 zadruga
Ukupno:	27 zadruga

Razloge smanjenju broja članova u porodičnim zadrugama svakako nalazimo u nastalim društvenim promenama, u agrarnoj reformi i drugim merama koje je zajednica preuzela i koje su najdirektnije pogodile dalju egzistenciju velikih porodičnih zadruga. Broj članova u ispitivanim porodičnim zadrugama varira između 12 i 25, o čemu svedoči i navedena tabela.

Tabela 3

<i>Broj članova u zadrugama</i>	
12 — 18 članova	20 zadruga
19 — 20 članova	5 zadruga
21 — 22 članova	1 zadruga
23 — 25 članova	1 zadruga
Ukupno:	27 zadruga

Prosečan broj članova jedne porodične zadruge iznosi 19,6. Interesantno je pomenuti da među ispitivanim porodičnim zadrugama ima 20 zadruga koje sačinjava otac sa njegovim oženjenim sinovima (tzv. očevske zadruge), dok ostalih 7 zadruga čine zajednice braće, stričeva i sinovaca (tzv. bratske zadruge).

Zajedničko privređivanje

Jedan od faktora koji ima velik uticaj u održavanju zadruge jest način privređivanja. U stvari, veoma je značajna ekstenzivna poljoprivreda, čije potrebe nameću i korišćenje velikog broja radne snage u zajedničkom domaćinstvu. Stočarstvo također doprinosi da se održi porodična zadruga kao ustanova, jer se stoka može držati i koristiti samo uz veći broj članova u domaćinstvu. Prema tome, u takvim domaćinstvima najveću materijalnu vrednost imaju zemlja, stoka i prihodi iz ratarsko-stočarske delatnosti.

Tabela 4

<i>Struktura oranica porodičnih zadruga</i>	
(u %)	
Do 2 ha	18,5
Od 2,01 do 4 ha	40,6
Od 4,01 do 6 ha	11,2
Od 6,01 do 8 ha	11,1
Od 8,01 do 10 h	11,1
Ukupno:	100,0

Tabela 5

<i>Struktura stočnog fonda</i>				(u %)
Ovce		Goveda		
Nema	11,1	Nema		15,0
Od 10 do 20 grla	7,5	Do 2 grla		11,1
Od 21 do 40 grla	37,0	Od 3 do 4 grla		33,3
Od 41 do 60 grla	14,8	5 i više grla		40,6
61 i više grla	29,6			
Ukupno:	100,0			100,0

Međutim, sa realizacijom agrarne reforme u posleratnom periodu došlo je do suštinskih promena u posedovnoj strukturi našega sela, što se odrazilo i na veličinu pojedinih domaćinstava. Sve ispitivane porodične zadruge imaju posed zemlje, imaju stočni fond, imaju kuće seoskoga tipa, i stalne prihode iz ratarsko-stočarske delatnosti. Najveći deo njihovog poseda su oranice (92,5%), dok oranice i pasišta poseduje samo 7,4 porodičnih zadruga. Iz tabele 4 može se videti da najveći broj porodičnih zadruga poseduje 2—4 ha oranica.

Sa gledišta ekonomske strukture, u porodičnim zadrugama prisutna su oba načina privređivanja — ratarstvo i stočarstvo. Struktura zemljišnog poseda, a isto tako i stočnog fonda, pokazuje da ova proizvođačka funkcija zauzima značajno mesto u njihovu životu. Ali za utvrđivanje socio-ekonomskog statusa ispitivanih porodičnih zadruga značajni su i izvori njihovih prihoda. Uzeto u celini, u našoj je sredini prisutna tendencija koja ide ka povećanju prihoda iz nepoljoprivredne delatnosti. Ovakav proces deagrarijacije našega stanovništva nije mogao da se ne odrazi na aktivnost članova porodične zadruge. Revolucionarne promene u globalnim društvenim odnosima u poslednje tri decenije odrazile su se i na profesionalnu strukturu. U ispitivanim porodičnim zadrugama primetili smo da postoji mala razlika između broja aktivnih muških članova angažovanih u poljoprivrednim i onih u nepoljoprivrednim delatnostima.

Tabela 6

Uposlenost aktivnih muških članova

(u %)

Pretežno u poljoprivrednim delatnostima	48,1
Pretežno u nepoljoprivrednim delatnostima	40,7
Podjednako u poljoprivrednim i nepoljoprivrednim delatnostima	11,2
Ukupno:	100,0

Struktura zanimanja članova u zadrugi se menja, a društvena mobilnost je u tom procesu veća jer je u pitanju prelaz iz manuelnoga poljoprivrednog rada u manuelni nepoljoprivredni rad. U ispitivanim porodičnim zadrugama primetna je specifična podela rada kod odraslih, i to muških članova, koja svakako utiče na održavanje porodične zadruge kao ustanove. Naime, pojedini odrasli članovi zadruge zarađuju izvan kuće (kroz stalni ili sezonski rad) i svoju zaradu u celini ili delimično unose u zajednicu.

U najvećem broju zadruga makar po jedan odrastao muški član ostvaruje prihode izvan zadruge.

Tabela 7

Broj članova zadruge uposlenih izvan zadruge

Nijedan	u 4 zadruge
Jedan član	u 5 zadruga
Dva člana	u 8 zadruga
Tri i više članova	u 9 zadruga
Ukupno:	27 zadruga

Razume se da stalni radni odnos pojedinaca stvara mogućnost za obezbeđenja njihove egzistencije i egzistencije njihovih užih porodica, čime se postepeno gubi funkcija i motiv postojanja porodične zadruge.

Pri određivanju socioprofessionalnog profila porodičnih zadruga konstatovali smo da dve trećine zadruga predstavljaju tipične heterogene zadruge (članovi imaju različita zanimanja), pa se od ukupnog broja zadruga kao poljoprivredne porodične zadruge može izdvojiti 9, a kao poljoprivredno-radničke — 18 porodičnih zadruga.

Starešina zadruge

Što se tiče mesta i uloge starešine zadruge, u ispitivanim smo porodičnim zadrugama naišli na karakteristične momente, a isto tako i na izvesnu transformaciju njegova mesta i uloge. U naučnoj literaturi koja tretira problem unutarnje organizacije porodičnih zadruga, za obeležavanje lica koje ima najveću vlast najčešće se upotrebljavaju termini »starešina«, »domaćin«, »gospodar« ili »glava kuće«. Termin *starešina* odnosi se na lice najstarije po godinama, ali funkciju »starešine« ne vrši svaki put najstarija osoba zadruge, pa je zbog toga ovde adekvatniji termin *domaćin*. Domaćin je gospodar kuće, a njegov se izbor vrši po drugim kriterijumima, a ne samo prećutnim određivanjem (*gde ima doma bilo velikog ili malog, tu ima domaćina koji upravlja imanjem i kućom*). Domaćin, ili starešina, ima najviši rang u zadružnoj porodičnoj hijerarhiji, ali on nije apsolutni gospodar domaćinstva i imanja, nego je više predstavnik drugih članova.

Popović⁶ ističe da najveću vlast u zadruzi ima *kućni savet*, sastavljen od punopravnih članova zadruge, tj. od svih punoletnih i oženjenih muških članova. Kućni savet je odlučujući faktor u svim poslovima kuće. Bez njegova se pristanka ne može prodati ili menjati nijedan deo imanja, ne može se zaduživati ili sklapati ugovor o kupovini ili prodaji u ime zadruge. Na čelu uprave stoji domaćin, koji je biran od svih punopravnih članova ili je na to mesto došao po preporuci prethodnog domaćina. Ne postoji nikakav formalni akt za izbor ili imenovanje domaćina, već se najčešće bira *via facti*, što znači da se najsposobniji član ističe pored domaćina, zamenjujući ga, a na taj način ga drugi članovi počinju praktično priznavati za njegova naslednika. Zato domaćin spada među najistaknutije i najpametnije članove kuće, a da ne mora biti i najstariji. I Sikar podvlači da je domaćin najkvalifikovaniji, bez obzira na starost, pod uslovom da živi u zadruzi. To znači da se princip izbora starešine bazira na sposobnosti i snalažljivosti pojedinca u pogledu organizacije kuće, a ne automatski na njegovoj starosti. Prema tome naše mišljenje je da se u proučavanju starešine domaćinstava moraju razlikovati dve stvari: **Jedno** je njegova *obaveza da konsultuje* ostale članove domaćeg saveta ili neke druge članove domaćinstva, a **drugo** je njegovo *pravo da sam donosi* odluke i da *sam predstavlja* zadruhu u kontaktima sa spoljašnjim svetom.

Među 27 ispitivanih zadruga, u 20 zadruga postoji glava kuće, domaćin, dok u 7 porodičnih zadruga takvih lica nema, već u njima postoji samo kolektivno rukovodstvo. Promene u profesionalnoj strukturi seoskih domaćinstava nisu mogle a da se ne odraze i na njihovu unutrašnju organizaciju. Te su promene verovatno veće ukoliko se domaćinstvo pojavljuje manje kao proizvođačka a više kao konzumna zajednica. U tom slučaju sve više slabi, pa i nestaje, položaj domaćina, što svedoči i spomenutih sedam porodičnih zadruga. U ovom se istraživanju pokazalo da se proces individualizacije seoske porodice i promena njene socioprofessionalne strukture odvija paralelno s procesom popuštanja autoriteta domaćina kao glavnog organiza-

⁶ Popović, V., *op. cit.*

tora proizvodnje; također se menjaju i tradicionalni stavovi prema mestu i ulozi pojedinih članova u rukovođenju domaćim poslovima.

U dvadeset porodičnih zadruga je za domaćina najčešće birano najstarije lice (80%), koje po svom uzrastu tu funkciju vrši više formalno. Starosna struktura lica koja se nalaze na čelu porodične zadruge prezentirana je u tabeli 8.

Tabela 8

<i>Životna dob domaćina zadruge</i>	
(u %)	
Od 30 do 40 godina	5,0
Od 41 do 50 godina	10,0
Od 51 do 60 godina	25,0
61 i više godina	60,0
Ukupno:	100,0

Prema navedenoj literaturi, domaćin u porodičnim zadrugama je ređe najstariji član, a češće najsposobniji, jer se mislilo da stariji članovi (naročito iznad 60 godina) ne poseduju neophodne kvalitete za vršenje funkcije domaćina. U našem se primeru međutim vidi da nije odlučujuća sposobnost i snažljivost individue koja je na čelu domaćinstva; time se potvrđuje da je i njegova vlast formalnija.

Među zadrugama koje imaju domaćine, 16 su tzv. očevske, a 4 tzv. bratske zadruge. U očevskim zadrugama u 14 slučajeva domaćin je otac — znači najstariji član, a u dvema najstariji brat. Od 4 bratskih zadruga u dvema je domaćin najstariji brat, a u dvema mlađi brat.

Zadružna hijerarhija proizlazi iz dva bitna patrijarhalna kriterijuma: *pol* i *uzrast* (starost). Rang u zadruzi rezultira od pripadnosti polu i starosnoj grupi. Muškarci su superiorniji od žena, ali je i za njihovu poziciju bitna starost. U ispitivanim zadrugama autoritet i uticaj u donošenju odluka je ovako raspoređen.

Tabela 9

<i>Ko ima autoritet u donošenju odluka</i>	
(u %)	
Muževi i žene zajedno	22,2
Samo muževi	59,3
Bez odgovora	18,5
Ukupno:	100,0

Pre svega može se sagledati minimalno učešće žena u odlučivanju o važnim porodično-zadružnim pitanjima. Međutim, ova pojava ovde neće biti analizirana, s obzirom da nas zanima položaj starešine domaćinstva. No, može se pretpostaviti da podređen položaj žene u nekadašnjoj tradicionalnoj porodičnoj zadruzi nije doživeo značajnije promene. U ovoj preliminarnoj analizi ne možemo znatnije sagledati ovu pojavu. Zato se komentari odnose samo na prostu distribuciju podataka koji će u jednoj kasnijoj analizi biti svestranije izraženi.

Domaćin treba da upravlja zadrugom, da je predstavlja u kontaktima sa spoljnim svetom, da vodi glavnu i odlučujuću reč u vezi s proizvodnom

aktivnošću i uslovima proizvodnje, u vezi s raspodelom prihoda i u vezi s održavanjem kohezije i čvrstine zadruge. Iako je vlast domaćina po pravilu manja od vlasti *pater familiasa* — zbog toga što on treba da ima na umu mišljenje drugih članova familije, ipak konačnu odluku donosi sam domaćin. Međutim, u našem se istraživanju pokazuju neki znaci koji svedoče da je autoritet starešine zadruge oslabljen. Ono što je bilo nemoguće u tradicionalnim porodičnim zadrugama, ovde se javlja u više slučajeva. Zapravo, u skoro 90% slučajeva starešina ne samo što konsultuje mišljenja drugih članova već i odluke prepušta drugima. Sve je ovo jasan znak slabljenja autoriteta kojega je nekada imao domaćin u porodičnoj zadrugi.

Tabela 10

Upravljanje u zadrugi

(u %)

Rukovođenje je isključivo u rukama domaćina	10,0
Rukovođenje je pretežno u rukama domaćina	15,0
Domaćin deli rukovodstvo sa drugim članovima	60,0
Upravljanje je izrazito na demokratskoj osnovi	15,0
Ukupno:	100,0

I u kontaktima sa spoljašnjim svetom vidi se da funkciju starešine ne vrši samo domaćin, već su u velikoj meri angažovani i drugi odrasli članovi — u zavisnosti od svojih sklonosti i potreba.

Tabela 11

Ko predstavlja zadrugu u odnosima sa spoljašnjim svetom
(u %)

Samo domaćin	25,9
Nekoliko starijih muževa	33,3
Svi odrasli članovi	11,2
Određene ličnosti prema potrebi	14,8
Neko drugi	14,8
Ukupno:	100,0

Kako su ovi podaci prilično oskudni, može se više doznati o promenama u ulozi domaćina na bazi neposrednog posmatranja. U neposrednim razgovorima u ovih 27 zadruga u Makedoniji često smo slušali izjave da je »nekada reč domaćina bila zakon za sve, a danas se ona sve manje poštuje«. Dok je ranije autoritet domaćina bio neprikosnoven, a njegova reč za sve članove zadruge najviši zakon, sada sve više popušta lojalnost i poslušnost i sve se više javljaju otpori. Postepeno u vezi s promenama u organizaciji celokupnog porodičnog zadrugnog života ruši se i porodična hijerarhija, a naročito autoritet domaćina.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

1. U pogledu izmene strukture porodične zadruge naša su se očekivanja ostvarila. Najveći broj zadruga je sastavljen od tri ili četiri porodice, sa predstavnicima najčešće od tri generacije. Prema očekivanju, najveće pro-

mene u strukturi naišli smo u smanjenju broja članova koji sačinjavaju. Najbrojnije su zadruge od 12 do 18 članova, a njihova je veličina stabilizovana na 16,9 članova.

2. Očekivanja su isto tako potvrđena u odnosu na zajedničko privređivanje. Sama činjenica da sve veći broj članova porodične zadruge odlazi za zaradom, predstavlja krupan korak u raspadanju tih zajednica. Svakako da će taj proces biti još intenzivniji kad mladi muški članovi završe školovanje, pa makar ono bilo i osmogodišnje.

3. Nekada jasno izdiferencirane uloge starešine zadruge — konsultacija sa ostalim članovima, samostalno donošenje odluka, predstavljanje porodične zadruge spoljašnjem svetu — sada se gube i dobijaju difuznu strukturu u kojoj učestvuju i ostali članovi, naročito muški. To učešće ima jednu celu lestvicu intenziteta — od delimične participacije pa sve do totalnog preuzimanja te uloge, koju je inače nekada izvršavao samo domaćin.

(S makedonskog preveo mr Petre *Georgievski*)

Summary

THE STRUCTURE, ECONOMY AND HEAD OF THE ZADRUGA

(The Results of Empirical Research)

As in the whole of Yugoslavia, in the Socialist Republic of Macedonia there are many different types of family, which are the result of socio-ethnic differences between regions. The continued existence of *porodična zadruga*, which preserve traditional forms of family organization, is especially interesting.

The subject of this study is the *zadruga* among the Macedonian Orthodox population. As a result of many influences, it is quickly disappearing. The author studied the structure of the *zadruga*, its joint economy and the question of the family head as a personification of the household. The basic hypothesis was that these three elements in the *zadruga* are most exposed to change.

The basic methodological procedure is based on empirical measuring of changes that take place in the *zadruga* under the influence of changes in society. This method is operative because the causes are not studied in time, but *post factum*, after their influence has been expressed. Using many sources of information, in the winter of 1968/69 we registered 27 *zadrugas*, or complex households with at least two families of either the same or different generations. Among the extended families examined 20 were composed of the father and his married sons, so-called *očevske zadruge* (father's *zadruga*), and 7 were communities of brothers, uncles and nephews, so-called *bratske zadruge* (brother's *zadruga*).

In the aspect of structural changes in *zadrugas* our expectations were fulfilled. Most of them involve tree or four nuclear families, thus including at least three generations. We found the greatest changes in the decreased number of members that form *zadruga*. The size of the *zadruga* has now been stabilized at 16.9 members.

Determining the social and occupational profile of *zadrugas* we saw that two thirds of them are typically heterogeneous (the members have different occupations). Thus there are 9 agricultural, and 18 agricultural-workers. With regard to common economy our expectations were also fulfilled. The very fact that an increasing number of family members seek wages in different occupations is a large step forward towards the disintegration of such communities.

We could see that the earlier clearly defined roles of the head of the *zadruga* are now slowly being lost and a diffuse structure taking over, in which other members, especially the male ones, now also take part. This participation has a whole scale of intensity from partial participation to total taking over of the roles that before belonged only to the head of the *zadruga*.

Резюме

СТРУКТУРА, ПРИОБРЕТЕНИЕ И СТАРЕЙШИНА СЕМЕЙНОГО КООПЕРАТИВА

Во всей Югославии, в том числе и СР Македония, существует значительный ряд семейных типов в тесной связи с социо-этническими различиями отдельных районов. В таком разнообразии, особое внимание представляет наличие семейных кооперативов в которых сохраняются традиционные виды семейной организации.

Предметом этого исследования является семейный кооператив у македонского православного населения который под влиянием многочисленных факторов очень быстро исчезает из нашей жизни. Исследованием рассмотрены структура семейного кооператива, совместное приобретение и статус старейшины как персонализации домохозяйства. Основная гипотеза говорит о том что из всех составных элементов семейных кооперативов чаще всего подлежат изменению именно эти три элемента.

Основной методологический подход основывается на эмпирическом изменении являющихся с семейном кооперативе под влиянием обнаруженных перемен в обществе.

Зимой 1968/1969. года зарегистрировано 27 семейных кооперативов т. е. домохозяйств сложного состава у которых наименьше две семьи одной генерации или же разных генераций. Из семейных кооперативов участвовавших в исследовании, 20 домохозяйств составлены из отца с его женатыми синовьями, так называемые **отцовские кооперативы**, а 7 кооперативов представляют объединение братьев, дядей и племянников, так называемые **братские кооперативы**.

Чаще всего кооперативы составлены из трех или четырех семейств в составе которых нередко встречаем по три генерации. Значительные изменения обнаружены в уменьшении численности в кооперативах. Их величина стабилизируется на 16,9 членов.

При определении социо-профессиональных профилей семейных кооперативов их две трети типично разнородны (члены которых занимаются разными профессиями). Таким образом исчислены 9 сельскохозяйственных семейных кооперативов и 18 сельскохозяйственно-рабочих. В отношении совместного приобретения подтверждены предполагаемые изменения. Все большее число членов семейных кооперативов покидают его и находят занятие в других деятельности; это крупный шаг к их разложению.

Обнаружено также, что раньше очень ясно выраженные роли старейшин, в настоящее время теряют свое значение и распространяются на остальных членов, в первую очередь мужчин.